

Opptakten til 9. april, historien om noen
milepeler og skjebnedatoer

av

cand.oecon. Leif Sundt

En samlet fremstilling av det historiske materialet som det har vært mitt mål å kunne legge frem ved denne anledning har såvidt jeg vet ikke vært offentliggjort tidligere. Grunnen til at en redegjørelse som denne ikke forlengst har vært forelagt for det norske folk til underretning og ettertanke, skyldes utvilsomt at den krets av innviede politikere som i 1939-40 enten var med på å gjennomføre eller som ga sitt samtykke til den forsvars- og utenrikspolitikk som regjeringen Nygaardsvold hadde bestemt seg til å føre, ikke har hatt den ringeste interesse av at den utilslorede sannhet om hvordan Norge ble drevet inn i stormaktskrigen skulle komme til almenhetens kunnskap.

Fra første stund etter tyskernes invasjon i 1940 gikk regjeringens informasjonsvirksomhet som bekjent ut på å fremstille Tysklands aksjon den 9. april i det dårligst mulige lys, samt på å skildre Vestmaktene som ved sin hensynsløse egoisme hadde ført oss opp i elendigheten, som Norges sanne og uegennyttige venner. Hvis vi idag sammenligner eksilregjeringens bevisst forenklete historiefremstilling med ~~de~~ ~~en~~ vestmaktens politikk før 9. april, som vi bl.a. kan lese om i Halvdan Kohts og Trygve Lies krigsmemoarer burde det være tydelig for enhver som ønsker å forstå det som hendte, at ihvertfall ovennevnte politikere helt fra begynnelsen av har vært klar over hvem som hadde skylden for at vi ble blandet inn i krigen. For å dokumentere denne påstand skal jeg senere gjengi en del utdrag fra de to forfatteres krigserindringer. Jeg kommer også til å gjøre bruk av annet tilgjengelig kildemateriale for å belyse særlig Kohts innstilling til Vestmaktene før invasjonen. Hans anførsler om disse ting som jeg senere skal referere, gir et avslørende bilde både av Vestmaktens renkespill for å få trukket Norge inn i krigen, og av Kohts reaksjon på det utålelige press vårt land ble utsatt for fra samme hold før skjebnedatoen 9. april.

Når en krig bryter ut, vet vi at en av de første forholds-

regler de deltagende makter gjennomfører er å vedta lovregler som gir regjeringene i de økkelte land myndighet til å kunne oppheve alle tidligere bestemmelser om tale- og trykkefrihet. Under krigsforhold vil derfor intet av det som blir offentliggjort, det være seg*^{aktiv}tidsskrifter eller i aviser, se dagens lys uten med de krigførende regjeringers samtykke. Som et eksempel kan man i denne sammenheng nevne at omtalen av et tema som stadig gikk igjen i vestmaktenes propaganda i 1939-40, nemlig spørsmålet om utførselen av svensk jernmalm til Tyskland over Narvik ved en bestemt anledning fikk sitt uttrykk i nedenstående utfordrende avisoverskrifter:

Grip malmen! Stans skipningene av svensk jernmalm til Tyskland via Narvik.

Artikler med overskrifter av denne art kunne på det daværende tidspunkt selvsagt bare bli offentliggjort med de britiske resp^{aktiv} de franske myndigheters godkjennelse. For å terge sin motstander gikk de allierte regjeringer fra tid til annen heller ikke av veien for å bruke hva Churchill i "Den annen verdenskrig" kaller sindrig uttenkte lekkasjer. Hovedinnholdet av en meget fortrolig samtale som fant sted i utenriksdepartementet 26. april 1939, mellom den britiske sendemann i Oslo Sir Cecil Dormer og utenriksminister Koht, hadde man kjennskap til i det tyske utenriksministerium og vel og merke, i en praktisk talt ordrett gjengivelse, omtrent på dagen to uker senere. På et spørsmål fra Sir Cecil om hvordan Norge ville stille seg under en fremtidig krig hvis det blir utsatt for et tysk angrep, f.eks. mot Syd-Norge, svarte Koht unnvikende, men på en så finurlig måte at sendemannen utvilsomt har kunnet lodde Kohts tanker. Det utvetydige svar som utenriksministeren ved den nevnte anledning burde ha avgitt, nemlig å gi sendemannen tydelig beskjed om at Norge i en slik situasjon ville forsvare seg med alle midler, og vel å merke, mot enhver angriper, det gav han dessverre ikke. Allerede på dette tidlige tidspunkt fikk tyskerne altså grunn til å nære mistanke til Kohts politiske vederheftighet. Og det var vel dette engelskmenn har ønsket ved å

la tyskerne få anledning til å se et kort, men korrekt referat av samtalen. I et brev fra direktøren for den politiske avdeling i det tyske utenriksministerium til legasjonen i Oslo, ble det føyet til at vedkommende kilde som hadde fornært tyskerne med de omhandlede opplysninger, også kunne opplyse at Sir Cecil senere skulle ha uttalt at Storbritania i et slikt tilfelle straks ville besette en by eller et område i Syd-Norge. Det er Sverre Hartmann som i sin tid, på grunnlag av tyske arkivundersøkelser, har gitt disse opplysninger i en artikkel i Arbeiderbladet.] Et annet eksempel: Hovedinnholdet av den norsk-britiske tonnasjeavtale som ble undertegnet høsten 1939, og som ga Storbritania råderetten over ca. 75% av den daværende norske handelsflåte, ble kort tid senere offentliggjort i et fransk sjøfartsblad, til tross for at innholdet av denne avtale var av en strengt fortrolig karakter. Det lykkedes visstnok aldri vårt utenriksdepartement å få bragt på det rene, hvem som i sin tid hadde hatt ansvaret for denne, fra norsk synspunkt, meget pinlige lekkasje. Et tredje eksempel: I boken "Det britiske felttog i Norge 1940", side 36, skriver den britiske krigshistoriker doktor T.K. Derry, bl.a. "Tyskerne viste mindre om de allierte planer...". Det var mindre å vite, men som vi har sett var frykten for at den annen part skulle få inn sitt ~~forst~~ først, sterkt fremtredende hos Hitler. I det minste etter samtalen med Quisling i desember. Det skulle ikke meget til av hemmelige militære etterretninger for å øke hans frykt. Når det gjelder detaljerte operasjoner talte, i følge underretning som nådde det britiske krigsministerium 20. februar, offisielle franske representanter i Stockholm åpent om en aksjon til Narvik, og 14 dager senere syntes detaljene i de foreslåtte forholdsregler for sikring av norske havner å ha vært mer eller mindre alminnelig kjent i den samme hovedstad, som notorisk var gjennomsyret av tysk spionasje.] Vestmaktens hensikt med å utspire rykter av ovennevnte art må åpenbart ha gått ut på å provosere den tyske krigsledelse til å gå i gang med den kostbare spredning av de tyske styrker, som et eventuelt angrep på Norge og/eller Syd-Sverige ville medføre for Tyskland både på kortere og lengere sikt. Det lykkedes da også

11 skole

kort tid senere å få Hitler til å gå i den utlagte felle.

Derfor kunne Churchill i sin tale i Underhuset 11. april 1940 komme med den triumferende uttalelse om "den strategiske bommert som vår dødsfiende er blitt provosert til". Churchills franske kollega, daværende statsminister Paul Reynaud, har forøvrig uttalt noe lignende allerede 8. april 1940, i en kommentar til vestmaktene mineutlegningsaksjon samme dag. Se Aftenpostens morgenummer for 9. april, hvor Reynauds uttalelse til pressefolkene dagen i forveien blir gjengitt på første side med svære overskrifter. I en artikkel i Nationen for 26. april 1955, under overskriften: "Hvem var det som drog Norge inn i krigsulykken?" skriver tidligere sendemann Einar Maseng bl. a. "Det foreligger nå tallrike autentiske opplysninger og redegjørelser av engelske og franske forfattere som viser hvorledes vestmaktene tok opp sin ide fra den første verdenskrigen, å trekke Norden inn i sine krigsoperasjoner, og hvorledes de, ved sin agressivitet spesielt overfor Norge, oppnådde å få Tyskland til å foreta en aksjon mot Norden." De engelske lederne hoverte over dette, og med rette, for Tyskland som vinteren 1940 forberedte en hovedoffensiv mot vest var det et stort militært avbrekk at det ble tvunget til å detasjere for et foretagende mot Norden store og viktige stridsmidler som det hadde høylylig bruk for i området ved kanalen. Sendemann Maseng som foruten å være en erfaren og kunnskapsrik diplomat også var krigsskoleutdannet offiser, vet hva han taler om, men det samme må man kunne si om tidligere utenriksminister Halvdan Koht. Hør således hva Koht anfører på side 200 i boken "For Fred og Fridom i Krigstid, 1939-1940": "Det som eg likevel stendig var redd for, og det som eg måtte legge eit hovudarbeid på å hindre, det var at vestmaktene med sine tiltak, politiske og militære, og med skrivinga i pressa, skulle egge Tyskland til mottiltak med det formålet at vestmaktene ikkje skulle få høve til å nytte ut Noreg for krigføringa si." Kohts fortvilte forsøk på å stagge vestmaktene, gikk som vi vet i hovedsaken ut på å redigere og oversende en del mer eller mindre skarpe noter, som i virkeligheten ikke var mere verd enn papiret de var skrevet på.

De krigførende makter visste nemlig like godt som mange her hjemme, at det norske forsvar hadde vært vanskjøttet gjennom årrekker, og derfor var en faktor som krigsplanleggerne på begge sider kunne ta sjansen på å overse. Hvis Norges forsvar var blitt mobilisert i tide - f.eks. fra 8. eller 9. januar 1940, altså like etter at Norge hadde mottatt den truende britiske note av 6. januar - ville saken utvilsomt ha stilt seg anderledes. Vi kunne i så fall ha stilt ca. 60.000 mann under våpen i første omgang. Denne opplysning er hentet fra en artikkel av oberst O. Munthe-Kaas senior i Morgenbladet for 20. april 1960, om regjeringen Nygaardsvolds skandaløse "mobiliseringsordre" 9. april 1940.

Men under de rådende forhold hadde Kohts protester liten eller ingen virkning på de kalde og beregnende strateger som dengang ledet vestmaktens krigspolitikk - med Storbritanias daværende marineminister, Winston Churchill, i spissen.

På grunnlag av de fortrolige opplysninger han satt inne med, i sin egenskap av utenriksminister, visste Koht i januar/februar 1940 at stillingen for Norge var blitt så alvorlig, at vi når som helst kunne risikere å bli trukket inn i krigen.

På dette farlige tidspunkt hadde det derfor vært naturlig å vente at Koht selv ville tatt initiativet til å få styrket landets forsvar gjennom tiltak som hadde latt seg gjennomføre i løpet av relativt kort tid. Jeg tenker her på norsk mineutlegning og på hel eller delvis mobilisering av de væbnede styrker.

Til vår egen skam vet vi dessverre, at Koht ikke reagerte slik. Tvert imot ble han tilsynelatende ille berørt da sendemann Maseng oppsøkte ham 24. februar 1940 og påpekte nødvendigheten av at Norge måtte sette sitt forsvar i alarmberedskap.

Maseng, som forsto fra hvilken kant faren nu truet, antydte ved den samme leilighet overfor Koht, at han hadde tenkt å oppsøke generalstabssjefen. På et direkte spørsmål herom fra Maseng svarte Koht at "han ikke ønsket det".

Etter hva vi nu vet, gikk Kohts plan helt fra begynnelsen av

ut på at Norge i verste fall måtte forsøke å komme inn i krigen på "den rette siden" - underforstått på vestmaktenes - selv om det var disse som først krenket nøytraliteten. Som historiker husket jo Koht det som hendte med Danmark/ Norge i 1807. Englands brutale ~~h~~handlemåte dengang og den danske regjerings reaksjon på det kyniske britiske overfall på Sjælland og København som resulterte i det etterfølgende flåteran og senere i krig med Storbritania var i virkeligheten ledetråden for Kohts utenrikspolitikk i 1939-1940, hva jeg i et senere avsnitt får anledning til å vise. Koht har i februar 1940 formodentlig ment at gjennomføringen av de forsvarstiltak Maseng dengang slo til lyd for ville ha vanskeliggjort hans arbeide med å lede landets utenrikspolitikk i samsvar med den hemmelige plan han selv og regjeringen på forhånd var blitt enig om.

At Koht ved å følge den ovenfor skisserte linje før eller senere måtte komme i den situasjon at han ville bli nødt til å bryte Norges tidligere høytidelige nøytralitetsløfter, synes ikke å ha bekymret utenriksministeren noe særlig. Hva jeg også i et senere avsnitt skal påvise. Men la oss foreløpig glemme disse nedslående kjensgjerninger og fortsette dokumentasjonen.

Under det åpne stortingsmøte 8. april 1940 uttalte Koht som bekjent de ofte siterte ordene: "Vestmaktene fører krigen inn på norsk område fordi dei meiner at dei dermed lettare skal vinna krigen." Og i det lukkede stortingsmøte samme dag uttalte utenriksministeren om vestmaktenes aksjon: "at tiltaket deira mot Noreg gikk ut på å få flytt krigsfronten lenger bort frå deira eigne land." (Sitatet er gjengitt fra "For Fred og Fridom i Krigstid" side 218)

Om statsminister Johan Nygaardsvold vet vi fra Trygve Lies bok "Leve eller dø", side 119, at Nygaardsvold under regjeringskonferansen på Viktoria Terrasse natten til 9. april "flere ganger hadde uttalt at det var Storbritania som hadde bragt oss inn i krigen."

Det er forøvrig den samme oppfatning som vår daværende sendemann i Washington, Wilhelm von Munthe af Morgenstjerne gav

uttrykk for under en samtale med en av de høyere embedsmenn i det amerikanske utenriksdepartement like etter 9. april. I følge en pålitelig amerikansk kilde som jeg har fått kjennskap til gjennom en artikkel av secondløytnant Thor O. Hannevig i Morgenbladet for 16. november 1953, hadde Morgenstjerne ved den nevnte anledning vært ærlig nok til å komme med følgende avslørende uttalelse: "Minister Morgenstjerne complained bitterly to officials of the State Department that "as the Allies had brought on this war, it was up to them to come and save Norway."" Jeg oversetter: "Siden det var de allierte som hadde ført oss inn i krigen, måtte det bli deres sak å komme Norge til unnsetning." Det skulle kanskje være overflødig å føye til at de propagandamelodier som senere under krigen ble sendt ut fra legasjonen i Washington var holdt i helt andre tonearter. Under de endrede politiske konjunkturer som var inntrått etter 9. april var det i virkeligheten en selvfølge at alle opplysninger som på noen måte kunne bidra til å svekke den rømte regjeringens prestisje eller bidra til å legge selv den minste del av skylden for det som hadde hendt på vestmaktene, måtte lukes vekk med hård hånd av dem som stelte med regjeringens informasjonsvirksomhet etter 9. april. Effektiv krigspropaganda lar seg nå engang ikke forene med vanlige etiske normer. Men det er underlig med det sannheten seirer som regel tilslutt - selvom det kan ta år før den store almenhet er villig til å innrømme at den er blitt ført bak lyset.

Etter at den tidligere norsk/amerikanske prest og universitetslærer dr. Sverre ~~W~~ Norborg, høsten 1962 gav ut sin bok "60 selsomme år", hvor han i et eget kapittel kommer inn på sin befatning med den norske informasjonsvirksomhet i USA og i Storbritania under okkupasjonen, burde veien til sann erkjennelse av hva denne gikk ut på ikke lenger være vanskelig å få øye på. Den forhenværende amerikanske etterretningsoffiser sier nemlig i boken sin like ut: Vi var nødt til å lyve!

Det som dr. Norborg her anfører inneholder jo forøvrig ikke

noe særlig nytt for den som har satt seg inn i den litteratur som foreligger om de begivenheter som ledet til den tyske invasjon 9. april.

En av nøkkelmennene blant de politikere som var med på å treffe de skjebnesvangre avgjørelser på norsk side under de hektiske aprildagene i 1940, tidligere stortingspresident C.J. Hambro, har i forordet til boken "De første måneder" i virkeligheten sagt nøyaktig det samme, men riktignok med et litt smidigere ordvalg.

I det nevnte forord skriver ~~her~~^{herr} Hambro bl.a.: "Hva angår de kapitler i denne bok som behandler krigen i Norge, er de helt skjematisk og taes alene med her som en illustrasjon av hva vi 1940 utenfor Norge visste og ikke visste, og hvorledes vi dengang var nødt til å skildre begivenhetene. Vi gjorde det i fullkommen god tro. Men adskillig av det som ble talt og skrevet på grunnlag av de meldinger vi fikk fra Norge har senere vist seg å være av legendarisk art ...

Den hele tid må man holde seg for øyet at bokens hensikt var å fremme Norges sak og norske interesser i det fremmede og på et meget vanskelig tidspunkt. Det kunne ikke gjøres ved noe forsøk på en kritisk vurdering av det som hadde skjedd. Vi var nødt til å vise en samlet front utadtil og å anvende de fortolkninger - i visse tilfelle fortolkningskunster - som kunne styrke vår internasjonale posisjon.....

I tilbakeblikket er man fristet til å si at det var merkelig at det ikke var langt flere feil i det man i norsk utlendinghet trodde å vite og hadde å forkynne den gang."

Jeg har i disse innledende anførsler nevnt hva statsminister Nygaardsvold uttalte under regjeringskonferansen natten til 9. april. Om Nygaardsvoldsoppfatning skriver ~~her~~ Trygve Lie mer utførlig i sin neste bok "Med England i ildlinjen", side 18.-21. I denne heter det bl. a. "I februar 1940 hadde Koht fått en rapport fra ambassadør Colban i London, utarbeidet av legasjonens pressemedarbeider M. Martinsen. Meldingen var på vanlig måte sendt til statsministeren. Flere ganger under felttoget i Norge hadde Nygaardsvold i samtaler kommet inn på denne rapporten: "Der kan dere se, Martinsen hadde rett Churchill ville ha oss med i krigen." Trygve Lie fortsetter: "Noe av det første jeg gjorde etter at vi var kommet til London var å be Colban om å få lese Martinsens innberetning,

som spilte en så stor rolle for Nygaardsvolds mening om britene og særlig om Churchill.

Meldingen var datert London 2. februar 1940. Den gav en skildring av en lunch hvor statsminister Winston Churchill og marineministeren i hans samlingsregjering Albert V.

Alexander, var hedersgjestene. Pressefolk fra de nordiske land var spesielt invitert. Ifølge Martinsen hadde Churchill slått seg løs og kommet med flere oppsiktsvekkende uttalelser. Når en etterpå leser referatet, virker det nesten som om Churchill kom med sine uttalelser i den bevisste hensikt at de skulle komme tyskerne for øret. Etter å ha gitt uttrykk for sin ergrelse over den mottagelse hans siste tale til de nøytrale ~~land~~, hadde han bl. a. konkludert med å foreslå at Norge og Sverige skulle gjøre seg klar, hjelpe Finland og gjennom sine ministre i London be om å få hjelp etter en plan som skulle fremlegges hemmelig, og bli gjenstand for drøftelse Fremdeles Lie: "Hvordan en plan skal kunne holdes hemmelig når idéen blir lansert på en lunch med en mengde pressefolk fra flere land til stede er ikke lett å begripe. Det er ikke for dristig å gjette at Churchill hadde en hensikt med å legge planen frem akkurat ved denne anledning og på denne måte. Ingen kunne nemlig holde bedre på hemmeligheter enn han, og han forlangte under krigen absolutt taushetsplikt av alle sine medarbeidere. Martinsen skrev videre at Churchill hele tiden raste mot Norge og Sverige, især Sverige, mens han på den annen side allerede hadde avskrevet Danmark. "Det var uråd å forsvare Danmark, som ville bli tatt av Tyskland før eller senere." Han kom med nye sterke uttalelser mot malmtransporten langs den norske kyst. Den måtte stoppes, selv om han var på det rene med at Stockholm ville bli bombet dagen etter, som han sa.

Han innrømmet dog at de nordiske statsmenn hadde grunn til å betenke seg to ganger før de styrtet "land og folk i ulykken". Presselunchen ble ikke helt vellykket. Churchill sluttet nemlig med å si at "man i sitt stille sinn nå og da kunne ønske at de nordiske land gikk med på den annen side, slik at man kunne velge de strategiske punkter man behøvde og ikke noe mer."

*hadde fått

Om statsminister Nygaardsvold skriver Trygve Lie videre:

"Nygaardsvold hadde en god hukommelse. Og det tok lang tid for ham å kvitte seg med de inntrykk han hadde fått våren 1940 hvis han noen gang gjorde det - at franskmennene og britene med velberådd hu hadde tatt sin beslutning i mars måned om å kreve fri gjennommarsj til Finland gjennom Norge og Sverige og om natten til 8. april å legge ut miner i norske farvann, for å få Norge på sin side i krigen mot Nazi-Tyskland...."

Trygve Lie fortsetter: "Etter krigen er det åpent erkjent fra britisk side at formålet med mineutleggingen var å provosere tyskerne til å foreta et motangrep mot Norge. Planen gikk videre ut på at Norge skulle be om eller godkjenne en alliert okkupasjon av Narvik og de tre byene i det sørlige Norge - Trondheim, Bergen og Stavanger - som stadig gikk igjen i de britiske og franske planer."

Såvidt Trygve Lie som ligger mange hestehoder foran historieundervisningen i de norske skoler, som går ut på å benekte ovenstående kjensgjerninger, *Som Johan Scharffenberg påpekte i pressen.* Blant de mange innsiktsfulle nordmenn som etterhånden har gitt uttrykk for at de i hovedsaken er enig i overlege Scharffenbergs oppfatning av okkupasjonens årsaksforhold skal jeg her bare nevne hva tidligere førstearkivar i utenriksdepartementet, nuværende riksarkivar Reidar ^{Omang} skriver i Dagbladet 29.5.1958. Artikkelen viser klart at herr Omang har skjønt sammenhengen og notabene tør skrive ^{om} den: "Overensstemmende med Haagkonvensjonen 1907 var det fastsatt innskrenkninger i de krigførende makters rett til å la sine krigsskip oppholde seg på norsk sjø-område, men disse innskrenkninger tilfredsstilte ikke vestmaktene. Dette kom klart frem etter Altmark-affæren i 1940.... Resultatet ble en politikk som gikk ut på å provosere et tysk overfall på Norge, på å fremkalle en situasjon som ville gi den britiske flåte fritt slag. Det var det som skjedde."

Med disse innledende anførsler som bakgrunn, skal jeg i et senere kåseri komme inn på de politiske overveielser som fant sted på norsk side før vårt eget land ble trukket inn i den annen verdenskrig.

For å kunne se rekkevidden av de konfidensielle politiske overveielser som fant sted i Norge i tidsrummet 1.9.

forsker som har satt seg ^{til} ~~seg~~ oppgave som mål å gi en sannferdig

En forsker vil ikke

kunne unngå å feste seg ved hva som skjedde i Norge og på den politiske verdensscene den 3. september 1939. Og hvorfor er akkurat denne datoen så viktig, vil enkelte kanskje spørre. Spørsmålet er lett å besvare, ved å minne om at på denne dag brøt en ny stor krig ut og samtidig ble Norges nøytralitets-erklæring offisielt kunngjort.

Vi Haakon, Noregs Konge gjer kunnig:

Vi har vedteki å halde oppe fullkommen nøytralitet i den krigen som har broti ut mellom Storbritania og Frankrike på den eine sida og Tyskland på den andre sida.

For nøytraliteten for Noreg gjeld dei forskriftene som er utferda med den Kongelige Kunngjeringa frå 13. mai 1938, sfr. Kgl.res. frå 2dre desember s.å. i samband med deklarasjoren frå 27. mai 1938 mellom Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige.

Gjevi på Oslo Slott, den 3. september 1939.

Under vår hand og riksseglet:

Haakon

Johan Nygaardsvold

Dette løftet som Norges konge dengang avga ~~for~~ ^{på} hele nasjonens vegne ble høytidelig bekreftet ved flere senere anledninger. Således i forbindelse med åpningen av det overordentlige Storting den 8. september 1939, hvor H.M. Kong Haakon uttalte: "Norge må i denne krig holde seg strengt nøytral, og jeg har herom utferdiget de nødvendige kunngjøringer."

Ved den samme anledning og i tilslutning til kong Haakons erklæring uttalte daværende stortingspresident C.J. Hambro disse alvorlige og manende ord:

"Å trygge og sikre den Norges strenge nøytralitet som Deres Majestet har kunngjort, vil være ledemotivet for dette Stortings arbeid."

En omtrent likelydende forsikring ble avgitt av statsminister

Johan Nygaardsvold ^{uttalte} under trontaledebatten 19. januar 1940 ^{at}
~~sin innlegg den dag uttalte Nygaardsvold~~

— "Da krigen brøt ut fant regjeringen at enkelte oppgaver var av så stor betydning for landet at det måtte bli omkring disse at regjeringens oppmerksomhet mest mulig måtte konsentreres.

Det var å opprettholde hel og full nøytralitet, det var å verne om denne nøytralitet og om nødvendig å verge den og landets selvstendighet." (Stortingstidende 1940, s. 47)

Når man idag leser ovennevnte erklæring og samtidig vet at den avdøde statsminister på dette tidspunkt var fullt informert om at helt motsatte standpunkter var kommet til uttrykk på møtene i utenrikskomitéen den 31.8. og 22.12.1939, samt i det hemmelige stortingsmøte 8.1.1940 ligger det nær å minnes

^{en} ~~hensikt~~ ^{uttryking} ~~hans uttryking~~ at ordene er til for å skjule sannheten

En lignende kommentar kan man med god grunn også anvende om enkelte andre ledende politikere. Og da kanskje særlig om daværende utenriksminister Halvdan Koht. Endog så sent som 6. april 1940 da Koht og de øvrige innviede politikere for lengst hadde fattet sin skjebnesvangre beslutning om at de ville bryte sine nøytralitetsløfter når de mente det riktige tidspunkt var inne, bekreftet utenriksministeren at det var regjeringens hensikt å opprettholde Norges nøytralitet. Til tross for at Koht kvelden i forveien hadde mottatt den britiske og den franske regjeringens truende noter av 5. april, som tydelig viste at et nært forestående aggresivt tiltak fra vestmaktens side var under forberedelse, uttalte utenriksministeren under sitt foredrag i Stortinget lørdag den 6. april 1940 bl.a.: "Alltid og allstad har eg freista gjera det klårt både at formålet for all politikken vår gjennom all striden i verda må vera å halde oppe ein fullkomen nøytralitet, og at vi i sannin har gjennomført denne nøytraliteten vår fast og fylgjestrengt." "Men skal vi kunna nå dette å halde landet utafør krig, så har vi ingen annan politikk vi kan fylgje, enn streng nøytralitets politikk eins gjennomført til alle sider. Her kan det aldri bli spørsmål om to slags nøytralitet; for det ville ikkje i sanning vera nøytralitet. Ein nøytral stat må halde oppe same retten og same reglane mot alle dei landa som er i krig; ellers ville den eine eller den andre ha grunn til å reisa klagemål."

"Vi kunne ikkje gjera noko dummare mot oss sjølve, noko som var til større skade for den nøytraliteten vi vil verja, enn om vi på nokon måte let oss drive eller tvinge bort ifrå dei reglane vi såleis har sett opp for oss. Eg vil da òg streka under at ingen av dei krigførande har freista på noko slikt." "Skulle dei allierte vilja ha oss til å stengja for den frie handelsfersla som går for seg i samsvar med ålmenn godkjent folkerett og som dei sjølve før har gjevi samtykke til, så ville det anten vera til stor skade for dei sjølve - eller om slik ei sperring skulle vende seg einsidig mot den eine parten - vera i open strid med den nøytraliteten som vi er pliktige til å halde oppe - da ville landet vårt med ein gong vera inne i krigen."

Dette uttalte Koht 6. april 1940 etterat han som nevnt dagen i forveien hadde mottatt vestmaktenes noter av 5. april som bl. a. inneholdt nedenstående foruroligende avsnitt:

Videre kan de allierte, som jo fører krigen for mål som er like meget i de små staters interesse som i deres egen, ikke tillate at krigens gang blir påvirket imot dem av fordeler som Tyskland oppnår av Norge eller Sverige. De gjør derfor oppmerksom på at de forbeholder seg retten til å tå de forholdsregler de måtte finne nødvendige for å hindre Tyskland i å oppnå tilførsler eller lettelser som for krigsførselen vil være til fordel for Tyskland eller vil virke imot de alliertes interesser.

Jeg skal senere i denne dokumentasjon bl.a. på grunnlag av Kohts anførsler under hans ⁱinnlegg ~~22. desember~~ den utvidede utenrikskomité ~~22.~~ 22. desember 1939 og i det hemmelige stortingsmøte 8. januar 1940 få anledning til å vise at ihvertfall èn av de krigførende makter, nemlig Storbritania hadde "freista" temmelig åpenlyst på å få Norge til å fravike nøytralitetslinjen. Frankrike hadde forsåvidt gjort det samme, men inn-til da vesentlig i form av uteskende propaganda i avisene. Før jeg ved hjelp av sitater fra andre dokumenter går over til å vise at regjeringen Nygaardsvolds nøytralitetspolitikk så langt fra å være i samsvar med de plikter Norge hadde påtatt seg ved kunngjøringen av 3. september 1939, og gjennom vår underskrift i sin tid på Haagkonvensjonen av 1907 og herunder også på dens bestemmelser om nøytralitet bør det opplyses at den samme regjering også hadde utstedt en nøytralitet

erklæring den 1. september 1939 i anledning av det tyske angrep på Polen samme dag. Årsaken til at også denne kunngjøring bør omtales, skyldes at Hitler under en tale til den tyske riksdag 1. september 1939 avga en høytidelig forsikring til de land som hadde erklært seg nøytrale at han ville respektere deres nøytralitet, under forutsetning av at de selv ikke brøt sine nøytralitetsplikter.] For Norges vedkommende ble dette muntlige tilsagn gjentatt den 2. september under et besøk som den tyske sendemann dr. Sahm avla i utenriksdepartementet samme dag. På vegne av sin regjering overbrakte sendemannen samtidig en skriftlig erklæring som hadde følgende ordlyd: (Sitatet blir nedenfor gjengitt fra Undersøkelseskommissjonens innstilling, Bilagsbind I, s. 183, hvor professor Arne Bergsgaard skriver):

"Den tyske regjeringa sa frå sin kant straks ifrå, at ho ville vyrde nøytraliteten vår, men ho venta då at vi på vår kant ville hevda nøytraliteten og ikkje tola nokor krenking av han frå ei tredje makt."

"Sollte die Haltung der Königlich Norwegischen Regierung im Falle, dass ein derartiger Neutralitätsbruch von dritter Seite wiederkehrt, eine andere sein, so würde die Reichsregierung selbstverständlich genötigt sein, die Interessen des Reichs wahrzunehmen, wie sich dann ergebene Lage es der Reichsregierung aufnötigen würde."

Koht svara med å visa til kunngjeringa om fullkommen nøytralitet."

Det viktige forbehold som den tyske regjering dengang knyttet til sitt løfte om å ville respektere Norges nøytralitet, er i flere henseender såvidt betydningsfullt at jeg finner det påkrevet å gjenta avsnittet ovenfor i en oversettelse til riksmål: "I sin erklæring av 2. september 1939 uttalte den tyske regjering bl. a., skulle den kongelige norske regjering holdning i tilfelle av at et slikt nøytralitetsbrudd fra en tredje makts side gjentar seg bli en annen, ville riksregjeringen selvfølgelig bli nødsaget til å ta de åtgjerder som i en slik situasjon måtte ansees som nødvendige for å sikre det tyske rikets interesser."

At Norges utenriksminister dengang har vært fullt på det rene med innbyrden av ovennevnte reservasjon fremgår bl. a. av hva Koht selv anfører om den tyske regjeringens erklæring i

innholdet

boken "For Fred og Fridom i Krigstid" hvor han på side 60 skriver: "Og for min part gløymde eg aldri det vilkår som der var knytt til respekten for den norske nøytraliteten, - at om ikkje vi sette oss imot nøytralitetskrenkelser frå ein tredje part, så ville ikkje Tyskland vera bunde til lovnaden sin." Som ~~man~~ huske: ble der i de nøytralitetserklæringer som den norske regjering kunngjorde 1. og 3. september 1939 henvist til de nøytralitetsforskrifter regjeringen tidligere hadde utferdiget i henhold til Kongelig Kunngjøring av 13. mai 1938. Innholdet av de norske nøytralitetsforskrifter som trådte i kraft 1. september 1939 var kjent av de krigførende stormakter. I det ordlyden på forhånd hadde vært forlagt for flere utenlandske regjeringer til underretning og approbasjon, men i tillegg til de offisielle nøytralitetsforskrifter hadde de norske myndigheter - nærmere bestemt kommanderende admiral noen få dager før krigsutbruddet også utferdiget en såkalt "Almindelig instruks for Sjøforsvarets sjefer under nøytralitetsvern", og den var hemmelig!

*man vil

I denne instruks som var datert 29. august 1939 blir det i innledningen bl. a. uttalt at det Sjømilitære nøytralitetsverns hovedoppgave var med de midler som sto til rådighet å motvirke og om mulig hindre åpenbare nøytralitetsbrudd og avvise tilfældige nøytralitetskrenkelser av enhver art." I nøytralitetsvernsinstruksen av 29.8. var det foruten de alminnelige bestemmelser som ble omtalt i innledningen også gitt en rekke særlige bestemmelser om hvorledes nøytralitetsvernets sjefer skulle gå frem ved håndhevelsen av nøytralitetsforskriftene. Disse bestemmelser gikk i alt vesentlig ut på:

"Krigførende makts krigsskip, som ble observert i norsk territorialfarvann, skulle praies, og det skulle bringes på det rene om bestemmelsesstedet var norsk havn eller ankerplass og i tilfelle hvilken, hvor lenge oppholdet på norsk sjøterritorium var tenkt å vare, hensikten med oppholdet og om det forelå særlige grunner for det. Deretter skulle sjefen på det praiede krigsskip gjøres kjent med de bestemmelser som gjaldt i det foreliggende tilfelle. Praiingen skulle foregå i høflige former og overensstemmende med bestemmelsene i marinens tjenestereglement og i anvisninger som var approbert av Kommanderende Admiral 27. oktober 1928. Og nu kommer vi til rosinen i pølsen:

"Hvis det forelå brudd på gjeldende bestemmelser eller det

var grunn til å frykte slikt brudd skulle dette straks bli meldt til Kommanderende Admiral. Det skulle ikke brukes makt, uten etter ordre fra Kommanderende Admiral, eller hvis man ble angrepet. I det siste tilfelle skulle man imidlertid trekke seg tilbake hvis man sto overfor overmakt."

skip "Ved nøytralitetsbrudd i form av visitering eller oppbringning av skip eller kamp mellom krigførende makts i norsk territorialfarvann skulle det legges ned protest. Førte protesten ikke frem, skulle de nevnte nøytralitetsbrudd søkes hindret ved makt ved alle midler som var for hånden. Dog ikke hvis man sto overfor betydelig overmakt."

(Sitatene ovenfor er gjengitt fra orlogskaptein E.A. Steens utredning i Sjøforsvarets nøytralitetsvern 1939-1940 i boken: "Norges Sjøkrig 1940-1945" som ble utgitt ved Forsvar~~e~~tets krigshistoriske avdeling på Gyldendals Forlag, Oslo 1954)

Som man vil ha sett av de foregående anførsler, var enkelte av bestemmelsene i nøytralitetsvernsinstruksen av 29. august 1939 av en såvidt oppsiktsvekkende art, at det praktisk talt er utenkelig at admiral Diesen har kunnet sette denne instruksens i kraft uten at han på forhånd har forelagt innholdet for sine politiske overordnede til gjennomsyn og godkjennelse. Instruksens passet jo i virkeligheten som hånd i ^ahanske til den underlige form for nøytralitetspolitikk som utenriksminister Koht fra første stund hadde bestemt seg for å føre. Gjennom de nevnte bestemmelser ble sjefene på våre bevoktnings fartøyer på forhånd fratatt muligheten for å kunne hevde nøytraliteten på stedet, i samsvar med de krav som bl. a. Haagkonvensjonen av 1907 stiller. Militære maktmidler måtte som nevnt på en unntagelse nær overhode ikke anvendes på norsk side uten etter uttrykkelig ordre fra Kommanderende Admiral. Disse bestemmelser betegnet derfor også et avgjort brudd på de regler som gjaldt under den første verdenskrig. Ifølge instruksens måtte sjefene på de norske orlogsfartøyer på den annen side øyeblikkelig melde alle nøytralitetskrenkelser av mer alvorlig art til Kommanderende Admiral. Hensikten med denne bestemmelse var utvilsomt å gi Kommanderende Admiral anledning til å kunne forelegge de innberettede episoder for de politiske myndigheter til avgjørelse av spørsmålet om hvordan man videre skulle forholde seg. De omhandlede bestemmelser kom som vi vet, til anvendelse under Altmark-episoden

i Jøssingfjord den 16. februar 1940. Fra norsk side ble der dengang ikke gjort bruk av de maktmidler som var for hånd for om mulig å forhindre de britiske orlogsskip i å gjennomføre den nøytralitetskrenkelse som sjefen på jageren "Cossack" 16/2 kl. 23⁰⁰ gav sjefen på torpedobåten "Kjell" varsel om at han ville sette i verk med eller uten norsk godkjennelse. I en rapport datert 18. februar 1940 fra sjefen på torpedobåten "Kjell" til sjefen for Kristiansand Sjøforsvarsavsnitt heter det herom: "Ved "Cossack"s inntrengen i fjorden etableres straks telefonisk forbindelse med C.K.S.A.

Jeg mottok da ordre om ikke å bruke makt, men protestere."

Vi vet idag at vårt sjøforsvars passive holdning under episoden i Jøssingfjord ble av avgjørende betydning for de etterfølgende begivenheter, idet Hitler bare noen få dager senere nærmere bestemt - 21. februar - innkalte general von Falkenhörs og gav ham i oppdrag å utarbeide planene for invasjonen. Hva regjeringen Nygaardsvolds nøytralitetspolitikk offisielt gikk ut på viser ~~bl. a.~~ bl. a. nøytralitetserklæringen 3. september 1939, hvis ordlyd ble referert i det siste foredraget. Etterat dette faktum er ~~klart~~ klarlagt er tiden inne til å kaste et blikk bak kulissene for om mulig å få bragt på det rene hva de ledende politikere ble enige om når spørsmålet om nøytraliteten ble drøftet i de indre gemakker. Å få trukket sløret iallfall delvis til side på det problematiske og farlige dobbelspill som

vi retter søkelyset mot, er faktisk ikke så vanskelig som man skulle anta.

Mesteparten av det offisielle materiale som gir opplysninger om dette forhold er nemlig blitt kjent gjennom offentliggjørelsen i 1945 av en rekke hemmelige stortingsdokumenter fra 1939 og 1940. En annen sikker kilde som ~~også~~ også inneholder viktige opplysninger om det samme forhold er overlege Johan Scharffenbergs dokumentansamling "Norske Aktstykker ~~til~~ til Okkupasjonens Forhistorie" som ble utgitt i 1950.

Under lesningen av de omhandlede dokumenter blir man fort klar over at alle løftene om at Norge skulle føre en streng nøytralitetspolitikk ~~en~~ gjennomført til alle sider" ~~ble~~ bare har vært vakre talemåter som regjeringen Nygaardsvold mente den hadde rett til å slå en strek over når tiden var inne. Dette faktum går bl. a. frem allerede av enkelte av avsnittene i

Stortingdokument nr. 6 for 1945, som inneholder det steno-
grafiske referat fra forhandlingene i utenrikskomitéen 31.
august 1939. I sine innledende anførsler under dette møte
ga utenriksminister Koht uttrykk for at han så meget mørkt på
situasjonen og mente at en ny krig ville bryte ut i den nær-
meste fremtid. Han nevnte videre at Norge og de andre skan-
dinaviske land i så fall sannsynligvis ville bli utsatt for
et hårdere økonomisk press enn under den første verdenskrig,
men "rent militært ville fåren ikkje vera så stor som i
1914-1918."

Den første del av denne prognose viste seg å være riktig,
mens den annen del dessverre hurtig ble kullkastet. I det
følgende ordskifte, som kom inn på en rekke spørsmål som det
var naturlig at stortingets utenrikskomité måtte drøfte, ble
utenriksministeren av en av deltagerne i debatten oppfordret
til å svare på hvordan Norge skulle stille seg, hvis vårt land
under en fremtidig stormaktskonflikt ble utsatt for en til-
siktet nøytralitetskrenkelse fra en av de krigførende makters
side. På dette brennbare spørsmål svarte Koht:

"Men å binde seg påfyrehånd i detaljer, det trur eg for min
part kan vera fårleg. Vi kan vel vel kvar for oss ha våre mei-
ningar og eg har mi meining om slikt eit tilfelle, men for
min part vil eg ikkje innanfor desse veggene dessmeir segja
eit ord um korleis eg tenkjer um dette. Den britiske minist-
eren har eingång kome til meg med det spørsmålet, og eg svara
han at det ville eg slett ikkje ^egja noko um, korleis eg i
det og det tilfelle ville gjera. Eg ville ikkje gjeva noko
svar på det. Og det har eg svara i Stortinget fyrr. Men
eg har ein eller annan gong, trur eg, mint um ein historisk
parallell, som for meg alltid har vore svært lærerik - det
som hendte med Danmark/Noreg i 1807, då regjeringa påfyrehand
hadde gjort vedtak um at um desse tvo sambundne kongerika
skulle bli drivne til å taka parti i den verdskrigen som då
gjekk for seg, då skulle Danmark/Noreg gå med England. Då
krenkte England den danske nøytraliteten, og regjeringa i
Danmark kom då i krig med England. Eg vil ikkje dra noko
slags konkrete konsekvensar i denne stunda, men eg trur at ein
bør slå fast at vi sjølve skal velja, og vi sjølve skal av-
gjera der vi vil stå, og det må vi avgjera ut frå umsynet til
den situasjon som melder seg. Og vi får ha, trur eg, alltid
det motet at vi skal kunne venta med å taka avgjersla til

til situasjonen ligg fyre. Stortingsmann Joh.Ludw. Mowinckel, som hadde ordet like etter Koht, uttalte i umiddelbar tilslutning til dette: "Jeg er helt enig i utenriksministerens siste betraktninger om hvorledes vi skal stille oss i tilfelle av et nøytralitetsbrudd." Mot avslutningen av forhandlingene kom stortingsmann Andersen-Rysst med følgende avslørende uttalelser: "Jeg er klar over at kanskje det viktigste som har svevet over forhandlingene har idag, det er det som vi ikke vil snakke om. Jeg vil heller ikke komme inn på det; men hvis utviklingen skulle gå i den retning som den ærede utenriksminister er så sterkt bekymret for-og jeg tror hans bekymringer er berettiget tror jeg at vi meget snart skal komme til å stå overfor disse vanskelige, disse kanskje skjebnesvangre avgjørelser. Det er godt at det er blitt uttalt fra så mange hold her at disse avgjørelser, som er de sværeste, har vi ikke behandlet og vil vi ikke behandle før det foreligger en situasjon. Det vi kan basere oss i øyeblikket nå, er det som er gitt uttrykk fra Storting og regjering før: Vi vil være nøytrale til alle sider og vi vil hevde med all den makt vi rår over, de evner vi kan benytte, likeoverfor både tilfeldige og forsettlige nøytralitetskrenkelser, idet vi på den måte håper å få de rivaliserende stormakter til å tro at vår nøytralitet blir en gjennomført objektiv nøytralitet".

Av de gjengitte sitater går det dessverre frem at Norges nøytralitet i virkeligheten var sveket allerede før den nye verdenskrig var blitt et faktum. Omkring årsskiftet 1939/40 var Koht kommet til den overbevisning at Norge før eller senere ville bli trukket inn i stofmaktskrigen og årsaken til hans uro skyldtes hovedsakelig det stadig økende press fra vestmaktene side. Under møtet i den utvidede utenrikskomité 22. desember 1939 og i det hemmelige stortingsmøte 8. januar 1940 kom Koht med en rekke konkrete opplysninger som viser at han hadde grunn til å føle seg urolig. På møtet i utenrikskomitéen 22.12.1939 uttalte den tidligere utenriksminister bl. a.:"Dette at vestmaktene gjerne vil drive oss ut or nøytraliteten og inn i krigen, det har satt sitt merke i andre spørsmål og. Og eg må i denne sammenhengen taka fram noko av det som er hendt i dei siste dagane, som ikke gjeld just spørsmålet om Finland, men som gjeld vårt eige tilhøve til vestmaktene. Nemnda veit at vi har i London en delegasjon som forhandlar der med den britiske regjeringa og samstundes med den franske regjerin-

ga om handelsspørsmål i krigstida. Delegasjonen var sendt dit burt med det fyremålet å drøfte berre slike handelspolitiske spørsmål, etter det på fyrehand var staka up visse politiske grunnlinor for det heile. Det har på fyrehand vore ein britisk utsending har i Oslo som hadde dryft alle desse spørsmåla her. Og vi hadde nådd fram til i det minste til ei viss forståing, eit visst grunnlag for dei avtalene som skulle bli gjort. ~~Um~~ um handelstilhøva i krigstida og grunnlaget var dette, at Noreg skulle i det store og heile i det minste - få halda uppe ei normal handel til alle sidor. Sist laurdag hendte det på eit møte som denne delegasjonen hadde med representantar for det britiske ministeriet for økonomisk krig at umbodsmannen for dette ministeriet held ein tale, ga ei utgreiing som beint fram sa at England kjenner seg ikkje lenger bunde til dette standpunktet um handel på normalt fredstidsgrunnlag. Det som den britiske regjeringa no krev, det er at Noreg skal - så langt som råd er - bryte handelen sin med Tyskland, særskilt ikkje utføre til Tyskland dei varone som på nokon måte kan gjera krigen lenger. Og det vil seia ikkje bare krigsmateriell, ikkje berre det som beint ut skal nyttast i krig, men beint fram matvaror soleis at dei vil freista på med hjelp av Noreg å svelta ut Tyskland. Eg skal lesa ordrett frå den meldinga vi har fått frå delegasjonen vår i London: Noko av det som denne britiske regjeringsrepresentanten sa og som han beint fram sa på vegne åt den britiske regjeringa. Han sa, at det som dei ikkje ville skulle gå til Tyskland frå Noreg, det var kvalolje og alle slags fisk og fiskeprodukt, det var sildemjøl og sildolje, fiskemjøl og fiskeolje, det var alt som var fisk. So lenge han hadde noko å seia, står det i dette referatet frå delegasjonen, måtte han med heile si kraft gå inn for at ikkje eit tonn kvalolje, ikkje ein sekk fiskemjøl, ikkje ein dråpe fiskeolje, ikkje eit kvantum fisk skulle gå til Tyskland. Han sa at den britiske regjeringa meinte ~~at~~ at ho hadde rett til å pressa Noreg, for å få Noreg til å gå med på dette. Og ho meinte å kunna pressa på Noreg fordi Noreg lå slik til at det var den britiske regjeringa som hadde makta. Han sa - so nådig var han - at den britiske regjeringa ville ikkje beint fram gå til militære tiltak mot Noreg, soleis ikkje beint framlysja krig mot oss, men vi måtte i tilfelle vera budde på å bli blokert. Ordet blokade vart nytta. Det var dei trugsmåla som her var reist mot oss og det er heilt

*på

*um klårt at*Noreg bli tvinga til å bøyja seg for slike krav, so er vi utanfor nøytraliteten. So vil Tyskland i det minste seia at vi er utanfor nøytraliteten. Og vi kan venta oss dei represaliane frå tysk side som Tyskland i det heile kan nytta mot oss og eg for min part er ikkje i tvil um at det då vil bli på ein slik måte at vi i røynda er i krig."

Efter et innlegg fra utenrikskomitéens formann, daværende stortingspresident C.J. Hambro uttalte Koht: "Eg trur som formann at vestmaktene - lat meg taka det konkret - ikkje har noko ynsje om just å driva oss inn i krigen, det er so, men det som vestmaktene vil ha oss til å gjera, det er ting som vil føra oss inn i krigen. Vestmaktene går ut frå og seiar beint fram, javel*skal få vera nøytrale, men vel og merka på den måten at de hjelper oss i krigen. Det må då vera heilt klårt, at det blir i strid med nøytraliteten vår. Det kan ikkje bli anna enn i strid med nøytraliteten vår og kjem vi utanfor nøytraliteten då veit vi ikkje lenger kva vi er uppe i - eller kanskje vi veit det altfor godt!

Som svar på et spørsmål om Storbritanias samtidige holdning overfor Sverige, uttalte Koht: "Vi veit innerlig vel at den britiske regjeringa har ikkje set slike krav til Sverige som til oss. Dei har sagt til oss - og vedkjenn seg det ope, at det gjer dei av den endeframme grunnen at dei har ikkje høve

*å bruka til slik*tvang mot Sverige- som dei har høve til å bruka mot oss. Sverige ligg slik til at dei kan ikkje setja stengsel for den svenske utførsela til Tyskland, men seier dei, det kan vi gjera mot Noreg, og vi skal tvinga Noreg til det - det er det dei seier so at dei set so sterke krav til oss, det er just fordi dei meiner, sjølve i det minste, at dei har makta. Um vi likevel kan lura oss gjennom ein blokade, det er ikkje det som gjer skilnaden på dei britiske krava, men det kan gjera skilnad på vår evne til å stå imot dei britiske krava og der meiner eg at vi må stå imot i det lengste. Um då det spørsmålet melder seg at vi likevel kjem i den tvangssituasjonen at vi so og seija blir drivne inn i krigen, då er det klårt at vi må vita kva sie vi vil stå på. Då får vi ikkje taka alt for sentimentale omsyn, då får vi tenkja på dei vilkåra vi lever i og kven det tjenar oss best å vera i lag med. Det er heilt klårt." Sitatene er gjengitt fra overlege Scharffenbergs bok "Norske aktstykker til okkupasjonens forhistorie" s.260-278.

Her vil det være naturlig å gjøre en stans i dokumentasjonen, for å tenke over meningen og fastslå konsekvensen av de anførsler jeg nettopp har sitert. Etter alt vi vet om Kohts utenrikspolitikk i det omhandlede tidsrum, kan det vel ikke være tvil om at utenriksministeren dengang har ment at Norge i en gitt situasjon måtte bryte sine nøytralitetsløfter slik at vårt land i verste fall kunne komme inn i krigen på Vestmaktens side. Det var realiseringen av denne hemmelige plan som ble fullbyrdet i aprildagen i 1940. Denne uhederlige politikk kunne regjeringen selvfølgelig ikke omtale med et ord i sin propaganda etter 9. april. Dertil hadde den tidligere avgitt altfor mange løfter og forsikringer om at Norge skulle føre en streng og upartisk nøytralitetspolitikk. Kohts plan, som dengang bare var kjent av et begrenset antall personer kom da heller ikke til almenhetens kunnskap i fullt omfang før dr. Scharffenberg i 1950 utga sin bok med de avslørende historiske aktstykker. Etter at regjeringen i sin tid hadde fattet sin stillende beslutning om at den gitt situasjon ville bryte sine nøytralitetsløfter og derefter innrette sin videre handlemåte etter det adferdsmønster Koht hadde slått til lyd for allerede på møtet i utenrikskomitéen 31.8.1939, var det også en selvfølge at regjeringen i de kommunikéer den sendte ut etter 9. april heller ikke kunne nevne noe om de overgrep og trusler Norge tidligere hadde vært utsatt for fra Vestmaktens side. Disse ting måtte man nu forsøke å glemme skjønt det nok ofte må ha vært vanskelig, hva de siterte eksempler fra Trygve Lies "Krigsmemoarer" bl. viser. Som vi husker overleverte den tyske sendemann dr. Bräuer, under sin konferanse med utenriksminister Koht på Viktoria Terrasse kl. 5⁰⁰ om morgenen 9. april et lengere dokument som senere er blitt omtalt som det tyske ultimatum eller memorandum av 9. april. Etter at den norske regjering hadde avvist de tyske krav - det endelige brudd fant som bekjent sted under forhandlingene på Elverum 10. april - var regjeringen under de nye forhold også nødsaget til å omtale dette viktige historiske aktstykke med den ytterste varsomhet. Når man idag leser ordlyden av det tyske memorandum i sammenheng er det ikke vanskelig å forstå grunnen til regjeringens tilbakeholdenhet. Det meget omfangsrike tyske memorandum av 9. april inneholder praktisk talt likelydende opplysninger om vestmaktens kyniske bestrebelser før 9. april for å trekke Norge inn i krigen, som utenriksminister Koht

*i en

*nemlig

tidligere hadde gitt medlemmene av utenrikskomitéen kjennskap til under komitéens møte den 22. desember 1939 og som han senere også ga Stortinget opplysninger om i det hemmelige stortingsmøte 8. januar 1940. Et utdrag av Kohts uttalelser under dette viktige møte vil bli gitt senere. Før jeg fortsetter dokumentasjonen vil jeg for ordens skyld opplyse at Koht under stortingsmøtet på Hamar 9. april refererte innholdet av det tyske ultimatum in extenso. Dette referat ble imidlertid først offentliggjort i 1945 nemlig i "Stortingsdokument" nr. 2 for samme år. Stortingsdokument nr. 2 for 1945 som inneholder det fullstendige referat fra forhandlingene under stortingsmøtene på Hamar og Elverum 9. april 1940 er senere blitt gjengitt i sin helhet av C.J. Hambro i hans bok fra 1956 "7. juni - 9. april - 7. juni" [3] denne bok vil man derfor også kunne finne en utførlig gjengivelse av det tyske memorandum av 9.4.1940 i en oversettelse til nynorsk. For de av tilhørerne som er historisk interessert kan jeg i denne sammenheng dessuten tilføye at den verdifulle publikasjon som heter "Innstilling fra undersøkelseskommissjonen av 1945" gjengir hele ordlyden av det tyske memorandum av 9.4.1940 i bilagsbind 1, s. 43-48 på originalsproget. Av en grunn som tilhørere straks vil forstå vil jeg i denne forbindelse også nevne at Victor Mogens i en av sine utenrikskronikker fra 1940 gjengir hovedinnholdet av Tysklands ultimatum av 9.4.1940. Hans kronikker fra dette tragiske år ble senere samlet og utgitt i bokform under titelen "Krigens år 1940". Som avslutning på dette kåseri gjengir jeg nedenfor ordlyden av det tyske memorandum av 9. april etter referatet i overnevnte bok side 304-306: ~~Det lød som følger:~~

["På trods av det tyske folks og dets regjerings oppriktige ønske om å leve i fred og vennskap med det engelske og franske folk og trods at enhver grunn til gjensidig kamp manglet, har makthaverne i London og Paris erklært Tyskland krig! Samtidig med ~~at~~ at de erklærte denne krig, som var lenge forberedt og som var rettet mot det tyske rikets beståen og mot det tyske folk har England og Frankrike også åpnet sjøkrig mot de nøytrale. Herved har de først og fremst under fullstendig fornektelse av folkerettens mest primitive regler forsøkt å rette en hunge**re**blokade mot tyske kvinner, barn og oldinger, men også under kastet de nøytrale hensynsløse blokadetiltak. Den umiddelbare følge av de folkeretts ^{stridige} kampmetoder som den britiske og

franske regjering på denne måte har innført, kampmetoder som den tyske regjering måtte møte med mottiltak, var de verste skader for den nøytrale skipsfart og handel. Tyskland på sin side har likeledes bestrebet seg for å verne de nøytrales rettigheter ved at sjøkrigen ble begrenset til havet mellom Tyskland og dets fiender. Derimot har Storbritania til hensikt å fjerne faren for sine øer og samtidig stanse ~~den~~ handel mellom Tyskland og de nøytrale land. Derved er faren for at sjøkrigen utvider seg til nøytralt område blitt større og større. For å gjennomføre denne egne britiske krigsførsel har Storbritania i stigende utstrekning under flagrant brudd på folkeretten foretatt krigerske handlingen til lands og i luften også i Norges og Danmarks nøytralitetsfarvann og på deres område. Tyskland har forutsett denne utviklingen fra krigens begynnelse. Ved sin indre og ytre økonomipolitikk har Tyskland visst å hindre forsøket fra britisk side på ved hjelp av blokade å innskrenke den tyske handel med de nøytrale land. Dette kom mer og mer for dagen i løpet av de siste måneder, da den britiske blokadepolitikk fullstendig brøt sammen. Denne utvikling såvel som det faktum at det var liten sannsynlighet for et direkte britisk angrep mot de tyske befestninger i vest har i den siste tid samtidig som man i Frankrike og Storbritania ble mere og mere bekymret over de resultatrike tyske motangrep til sjøs og i luften i større grad enn før ført til at de allierte land med alle midler forsøker å utvide krigsskueplassen til de nøytrale land i og utenfor Europa. At England og Frankrike herved først og fremst har de små europeiske staters territorium for øye er ifølge den britiske tradisjon tilsvarende selvfølgelig. Helt åpent har de engelske og franske statsmenn i de siste måneder som strategisk grunntanke proklamert utvidelsen av krigen til disse områder." [Memorandumet kommer deretter inn på Vestmaktene forsøk på å utnytte den finsk-russiske konflikt for sine formål og forsetter. Av den franske og engelske regjering holdning før og etter den sovjetrussiske fredsslutning og av de bilag som Riksregjeringen har i hende, fremgår av beslutningen om å hjelpe Finland mot Russland etter dette skulle tjene videre planer. Det mål som England og Frankrike strebet etter var derimot

1. å avskjære Tyskland fra sin malmtilførsel fra Norden, ved besttelsen av Narvik, og
2. ved denne landing av engelske og franske styrker i Norge

skandinaviske land å opprette en ny front for å kunne angripe Tyskland i flanken fra Norden. Herved skulle de nordiske land tjene som krigsskueplass for de engelsk/franske tropper, mens overtagelsen av rollen som hjelpetropper etter gammel engelsk tradisjon var tiltenkt de nordiske land. Da denne plan ble krysset ved den russisk-finske fredsslutning fikk riksregjeringen stadig klarere føling av at England og Frankrike foretok bestemte forsøk på å gjennomføre sine hensikter på annen måte. I den stadige trang til å forberede en intervensjon i Norden har da også den engelske og franske regjering i de siste uker helt åpent proklamert den tese at det i denne krig ikke burde eksistere noen nøytralitet og det måtte da være de små lands plikt å delta aktivt i kampen mot Tyskland. Denne tese ble utbredt gjennom Vestmaktens propaganda og understøttet av stadig sterkere trykkforsøk på de nøytrale stater. De konkrete etterretninger ~~om~~ om forestående landingsforsøket hopet seg i den siste tid stadig mere opp, men hvis der overhode ennå eksisterte den ringeste tvil om Vestmaktens endelige beslutning om intervensjon i Norden så er den i de siste dager absolutt blitt gjort en ende på, Riksregjeringen er kommet i besittelse av uangripelige beviser på at England og Frankrike har til hensikt allerede i de ~~første~~ aller første dager overraskende å besette visse områder i de nordiske stater. De nordiske stater har imidlertid ikke bare ikke motsatt seg hittidige overgrep fra England og Frankrike, men til og med tålt de største innbrudd i deres suverenitet uten å foreta tilsvarende motforholdsregler. Riksregjeringen må derfor anta at den norske regjering også ville innta den samme holdning overfor de forestående planlagte aksjoner som sto foran sin gjennomførelse, men selv om den norske regjering hadde vært villig til å drøfte motforholdsregler, så er Riksregjeringen klar over at de norske militærkrefter ikke ville strekke til for med hell å kunne møte en engelsk/fransk aksjon. I denne avgjørende fase av den eksistenskamp som er påtvunget Tyskland av England og Frankrike kan Riksregjeringen under ingen omstendigheter tåle at Skandinavia av Vestmaktene blir gjort til krigsskueplass og at det norske folk enten direkte eller indirekte blir misbrukt. Tyskland er ikke villig til uten å gjøre noe å avvente en slik virkeliggjørelse av sine motstanderes planer. Riksregjeringen har derfor fra og med idag innledet visse militære operasjoner som vil føre til besetning av

strategisk viktige punkter på det norske statsområde. Riksregjeringen overtar dermed beskyttelsen av kongeriket Norge under den nuværende krig. Den har besluttet fra nu av med sine maktmidler å forsvare og sikre Norden mot ethvert engelsk og fransk angrep. Riksregjeringen har ikke villet denne utvikling. Ansvar for herfor har bare England og Frankrike. Begge stater forkynner riktignok hyklerisk beskyttelsen av de små land, men i virkeligheten øver de vold mot disse i det håp derved å virkeliggjøre den daglig forkynte ødeleggelsesvilje som er rettet mot Tyskland. De tyske tropper betreder derfor ikke norsk jord i fiendelig hensikt. Den tyske overkommando har ikke til hensikt å benytte de av tyske tropper besatte punkter som operasjonsbasis mot England sålenge de ikke er tvunget til det ved Englands og Frankrikes forholdsregler. De tyske militære operasjoner forfølger utelukkende det mål å sikre Norden mot den påtenkte besetning ved engelske og franske stridskretter av norske støttepunkter. Riksregjeringen er overbevist om at den med denne aksjon også tjener Norges interesser. For denne sikring ved den tyske hær byr for de skandinaviske folk den eneste garanti for at landene allikevel ikke blir gjort til slagmark og kanskje til skueplass for de frykteligste kamphandlinger. Riksregjeringen venter derfor at den norske regjering og det norske folk vil komme det tyske folk i møte med forståelse og ikke vil yte noen som helst motstand. Enhver motstand må og vil også bli brutt av de stridskretter som er satt inn med alle midler og derfor føre til en fullstendig nytteløs blodsutgydelse. Man søker derfor den norske regjering om

*at hurtigst å treffe alle forholdsregler for å sikre*passeringen av de tyske tropper kan foregå uten rivninger og vanskeligheter. I den ånd som fra gammel tid består i de tysk/norske forbindelser erklærer Riksregjeringen overfor den norske regjering at Tyskland ikke har til hensikt gjennom sine forholdregler å krenke kongeriket Norges territoriale integritet og den politiske

*krav uavhengighet nu eller i fremtiden. De tyske*fremsttes så i 13 punkter. Da nordmenn flest ikke kjenner ordlyden av det tyske memorandum av 9. april 1940 og derfor heller ikke har noe sikkert kjennskap til hvilke argumenter den tyske regjering dengang gjorde bruk av som begrunnelse for den igangsatte militære aksjon tror jeg at det har vært riktig å la dem få høve til å bli kjent med ovenstående referat som gir et korrekt bilde av notens virkelige innhold. I den samme bok hvor

sitatene ovenfor er hentet fra skriver redaktør Mogens på side 307: "kl. 12.40 samme dag rettet den tyske gesandt i Oslo en ny appell til regjeringen hvori han gjentok sin appell fra samme dags morgen. Ved en ren forglemmelse har Mogens her skrevet "fra foregående dag", og henviste til Danmark. Med hensyn til Danmark viste det seg ganske riktig at regjeringen uten motstand hadde gått med på de tyske krav. I en proklamasjon undertegnet av kong Christian og statsminister Stauning blir det pålagt folket ikke å gjøre motstand, men å bevare sin ro og beherskelse. I et avsluttende kåseri skal jeg som før nevnte gi et utdrag av Kohts anførsler under det hemmelige Stortingsmøtet 8. januar 1940. Når tilhørerne da får anledning til å sammenligne hva Koht dengang uttalte om Vestmaktene aggresivitet og tidligere forsøk på å trekke Norge inn i krigen med de tilsvarende anførsler i det tyske memorandum av 9. april vil de så paradoksalt det enn kan lyde, faktisk kunne tro at det var en høyere embedsmann i det tyske utenriksministerium som hadde laget utkastet til Kohts foredrag i Stortinget 8.1. og at det var sistnevnte som var opphavsmannen til Tysklands ultimatum av 9.4., så slående er likheten mellom de to aktstykker på avgjørende punkter. Med disse ord setter jeg sluttstreken for mitt kåseri i aften.

Jeg vil begynne mitt kåseri i aften med å gjengi noen av de viktigste avsnitt i Kohts redegjørelse under det hemmelige Stortingsmøte 8. januar 1940. I "Norske Aktstykker" side 44 skriver overlege Scharffenberg: "Kohts foredrag var det alvorligste som ble holdt i Stortinget før 9. april. Det stenografiske referat ble utdelt i nummererte eksemplarer til representantene og skulle leveres tilbake til Stortingets kontor. At Vestmaktene fra omkring årsskiftet 1939-40, ja sogar ennå tidligere, ønsket å drive Norge inn i krigen og at Koht personlig flere måneder før invasjonen var klar over dette forhold, fremgår foruten av hans anførsler under møtet i utenrikskomiteén 22.12.1939 som jeg tidligere har referert, om mulig ennå tydeligere av hans uttalelser i det hemmelige stortingsmøte 8. januar 1940. I innledningen til sitt foredrag dengang, uttalte Koht ifølge det offisielle referat som her blir fra dr. Scharffenbergs bok, s. 295, bl.a.: "Stortinget veit at med det ~~sm~~ den europeiske krigen braut ut i dei fyste dagane av september sende regjeringa ut høgtideleg fråsegn um at Norge

ville vera nøytralt og dei nøytralitetsforskriftene som var vedtekne i 1938 kunde då straks bli sett i verk." Litt lenger ute i sitt foredrag kom utenriksministeren inn på de før omtalte økonomiske forhandlinger som en norsk regjeringsdelegasjon hadde ført med representanter for den britiske regjering fra begynnelsen av desember 1939 med sikte på å få avsluttet en norsk/britisk krigshandelsavtale. Om disse forhandlinger uttalte Koht bl.a.: "I den fysste veka heldt no forhandlingane seg på det grunnlaget som på fyrehand var lagt," (Koht sikter her til det norske krav om å kunne opprettholde handel med begge krigførende parter på normalt fredstidsgrunnlag)"og det tyktes vera god von til å få istand ein rimeleg avtale, men so den 16. desember sprang ein bombe. Då la dei engelske forhandlarane fram eit heilt nytt program og vilde bygge handelsavtalen på eit heilt nytt grunnlag. Den same umbodsmannen som hadde vori med i Oslo sa at no hadde det komi i dagen at tyskarane med mine og ubåtkrigen sin gjekk ut på å sperre alle tilførslane til Storbritania, og då måtte den britiske politikken bli å svara med same sperringa for Tyskland. Difor måtte ~~kunde~~ den britiske regjeringa no krevja at Noreg skulle slutta heilt med å utføre til Tyskland sogodt*allting av fisk og fiskeprodukt, kvalolje og sildolje, sildemjøl og fiskemjøl, sild og annanfisk. Kravet kom i så kvass ei form som ein berre kunde tenkje seg. Og det var ikkje fritt fyrr at det kom i fylgje med reine trugsmål. Det vart sagt at den britiske regjeringa ikkje vilde bruka våpenmakt imot oss, men det vart slegi på at ho kunde nytte blokade, plent som imot eit land ho var i krig med. England vilde *krigen, og det vilde det ha vår hjelp til, - det var meininga med kravet. Men dermed var det med det same sagt at gjekk vi med på det, so var det slutt på nøytraliteten vår." Sitatet er gjengitt fra "Norske Aktstykker", s. 301.

*som

*vinne

Senere i sin tale nevnte utenriksministeren med noen få ord innholdet av den truende note som den britiske regjering to dager i forveien altså den 6. januar hadde levert til sendemann Colban. Foranledningen til denne beryktede note var tre senkninger som ~~hå~~ etter engelskmennenes påstand skulle ha funnet sted på norsk sjøterritorium noen tid i forveien. Kjernesetningen i det britiske memorandum av 6. januar 1940 inneholder i avsnittene 4 og 5, som hadde følgende ordlyd:

4. His Majesty's Government accordingly find themselves obliged to take account of the situation thus created and to extend the scope of their naval operations into waters which have thus become a theatre of operations for the enemy's naval forces.

5. His Majesty's Government are therefore taking appropriate dispositions to prevent the use of Norwegian territorial waters by German ships and boats. To achieve this purpose it would be necessary for His Majesty's naval forces at times to enter and operate in these waters.

Jeg gjengir nedenfor dr. Scharffenbergs oversettelse i "Norske Aktstykker Nr. 43":

som 4. Hans Majestet's Regjering finner seg derfor nødsaget til å ta hensyn til den stilling som er oppstått og til å utvide området for sine marineoperasjoner til de farvann således er blitt et operasjonsfelt for fiendens sjøstridskrefter.

5. Hans Majestet's Regjering treffer derfor passende forholdsregler for å hindre at norsk territorialfarvann blir brukt av tyske skip og handel. For å nå dette mål, vil det bli nødvendig for Hans Majestet's sjøstridskrefter tid etter annen å gå inn i og operere i disse vann.

Om innholdet av dette farlige memorandum uttalte Koht i det hemmelige stortingsmøtet 8. januar 1940 bl. a.: "Eit sterkare trugsmål har aldri vori reist mot norsk nøytralitet, og i røynda vilde det seia at Noreg skulde bli dregi inn i krigen. Det er heilt klårt at slikt ein tiltak frå engelsk vilde vera i open strid med all millomfolkelig rett, om ein stat forbryt seg mot ein annan, so få ikkje dermed ein tredje stat rett til å gjera same forbrotet eller jamvel eit enda verre. Og Tyskland vilde utvilsamt gjera mottiltak av same slaget, - da vart norsk område i full meining gjort til krigsområde." Koht fortsetter: "Eg må vedgå at eg kan ikkje fri meg for den mistanken at den britiske regjering beint fram har sett seg til fyremål å drive oss inn i krigen. Ho seier stendig at vi godt kan bli verande nøytrale, men samstundes krev ho at vi skal hjelpe dei allierte mot Tyskland. Det var det som låg i kravet om handelssperring mot Tyskland, og det er dessutan med i spursmålet om krigshjelp mot Russland. Men tiltaket med å vilja nytte norsk område for sjølve krigsførsla er det som aller mest vilde vera i strid med nøytraliteten vår, og vi må

protestere og verja oss mot dette så langt vi evner!" ("Norske Aktstykker", s. 307 og 308)

Koht sluttet sin redegjørelse med disse ord: "Vi ser at Vestmaktene på alle måtar vil ha oss til å hjelpe dei i den strid dei står i, og det blir kanskje snart omogeleg å halda balansen imellom dei motsetningane som no er i strid i Europa. Det kan koma den stund at det blir fårleg å vera nøytral, for di vi då kann koma i fiendskap til dei som meiner dei har bruk for oss og som i tilfelle vilde hjelpe oss imot pågang frå andre kantar. Vi vil ha fred for landet vårt, for freden er eit vilkår for framgang og folkelukka. Men vi må vera budde på at vi ikkje får lov å vera i fred, og so må vi føra ein politikk som i det minste gjev oss von um å kunna berge det nasjonale sjølvstende og fridomen vår." ("Norske Aktstykker", s. 315-316)

Norges frihet og selvstendighet lot seg altså etter Kohts oppfatning berge ved hjelp av noen mer eller mindre skarpe papirprotester - uten at man samtidig sørget for å sette vårt for-
 *stand svar i*til å møte de farer som nu truet og som Koht dengang krart forutså. Mot trusler og overgrep fra Vestmaktene side skulle der ikke gjøre virkelig motstand, selvom overgrepene var aldri så ydmykende. Her måtte en fare åt med list og lempe. hvis en skulle ha håp om å komme inn i krigen på den rette sida. I verste fall måtte altså Norge etter Kohts mening bryte sine nøytralitetsløfter og innrette sin politikk etter en hittil ukjent rettsregel som vi med en lett omskrivning av en gammel romersk læresetning som alle vordende jurister kjenner heretter bli nødt til å omtale med ordene acta non sunt servanda. Men når et lands regjering i en så livsfarlig situasjon er villig til å handle etter et slikt uhederlig prinsipp, når den med andre ord på et givet tidspunkt er villig til å begå brudd på tro og ære, ved å bryte med den gamle rettsregler om at løfter og avtaler må holdes er det ganske klart at en slik regjering etterpå må benytte seg av løgn og fortielser for å dekke over sine tidligere forsømmelser og synder. For å komme tilbake til Kohts redegjørelse i Stortinget 8. januar 1940, fremgår det ikke av den del av referatet fra dette møtet som vi hittil har fått kjennskap til at noen av de tilstedeværende stortingsmenn dengang fremkom med noe forslag om at norske minefelter nu måtte legges ut eller at he eller delvis mobilisering burde vært innført fra ovennevnte

dato. Gjennomføringen av slike tiltak den gang ville sannsynligvis ha kunnet redde oss. De ville nemlig ha vært et varsel til begge krigførende parter om at Norge var fast bestemt på å forsvare sin nøytralitet - også med våpenmakt om det skulle kreves. En så kyndig mann som forhenværende sendemann Einar Maseng er blant dem som offentlig har gitt uttrykk for en slik oppfatning. I den før omtalte artikkel i Nationen for 26.4.19 skriver herr Maseng: "Av mine samtaler med Nygaardsvold 26. februar 1940 anfører jeg etter mine notater: "Jeg framholdt at Norge måtte gjøre det samme som Sveits, Belgia, Nederland og andre land har gjort, nemlig å innkalle de forsvarsstyrker de kunne sette opp. Det som nå truet var inngrep fra Vestmaktens side. Hvis vi sa klart ifra at de kunne ikke bruke vårt land for sin krigføring medmindre de kjempet oss ned, så ville de vike tilbake herfor. Alt måtte gjøres for å hindre en landgang, hvilken var den fare som nå hang over oss. Dertil svarte Nygaardsvold med resignasjon "det ville ikke nytte engelskmennene er kynikere". Maseng opplyser videre at han etterpå hadde en konferanse med utenriksministeren som mottok ham meget kjølig. Koht ville overhode ikke høre på sendemannens råd om at vi måtte styrke vårt forsvarsberedskap og eventuelt mobilisere. En slik rakrygget holdning var selvfølgelig heller ikke i samsvar med Kohts linje, som gikk ut på at Norge ikke måtte foreta seg noe som kunne skjærpe motsetningen til Vestmaktene. Vi måtte, som han skriver i "For Fred og Fridom i Krigstid" s. 65, "syrje for å ikke koma på den range sida". Passivt og uten sverdslag skulle altså Norge etter Kohts oppfatning la seg tvinge inn i en krig som Vestmaktene, men ikke Tyskland dengang ønsket. Jeg har tidligere i denne dokumentasjon omtalt Altmark-affæren 16. februar 1940. Om den skriver Churchill i ~~sin~~ "Den annen Verdenskrig" bind 2, s. 143, at den gjorde hele det skandinaviske spørsmål akutt.

*det

Som vi vet var Churchill personlig som utstedte ordren til marinekaptein Vian sjefen på jageren Cossack, at han skulle trengte inn i Jøssingfjord, borde Altmark og befri de ombordværende fanger, uten å ta hensyn til de norske skipssjefers protester. "Jeg var fullt oppmerksom" skriver Churchill videre "på de alvorlige tekniske konsekvenser av de forholdsregler som var tatt. Altmark-affæren gav Hitler en spore til handling," skriver han et annet sted. Med en smule velvilje fra det britiske admiralitets side, kunne episoden i Jøssingfjord

utvilsomt ha vært unngått. Altmark hadde vært ettersøkt av hjemmeflåten gjennom flere måneder og i admiralitetet i London var man uten tvil klar over at det tyske skip før eller senere ville søke inn mot norskekysten og følge den samme rute langs leden tilbake til Tyskland som Altmarks søsterskip Westerwald hadde fulgt noen måneder i forveien. Hvis britiske krigsskip på forhånd hadde vært dirigert til de riktige avskjæringsposisjoner utenfor Norge, kunne episoden i Jøssingfjorden derfor utvilsomt ha vært unngått. MenⁱChurchills spill jevnfør hans memorandum av 16. desember 1939 til medlemmene av den britiske regjering, som han også gjengir i sine krigsmemoarer, har det passet utmerket at oppbringelsen av Altmark fant sted på norsk sjøterritorium hva de ovenfor siterte anførsler også tyder på. Jeg har tidligere referert et ~~av~~ par av de viktigste avsnitt i Vestmaktenes noter av 5. april, om Kohts misvisende og usannferdige anførsler under hans redegjørelse i Stortinget 6. april. To dager senere fulgte som vi husker Vestmaktenes noter av 8. april 1940, og mineutlegningsaksjonen samme dag. Hvordan de daværende stortingsmenn reagerte på begivenhetene gir stortingsdokumentent nr. 5 for 1945 uttømmende beskjed om. Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomité begynte sine forhandlinger kl. 10⁰⁰. Stortinget hadde møte for åpne dører kl. 1715 og for lukkede dører kl. 1735. I møtet i utenrikskomitéen om formiddagen 8. april redegjorde Koht for det som hadde hendt. Han refererte innholdet av Vestmaktenes noter av 5. og 8. april og dessuten fikk medlemmene av komitéen anledning til å høre innholdet av den skarpe protestnote som Koht på forhånd hadde laget et utkast til, og som regjeringen senere på dagen lot kunngjøre som Norges offisielle svar på Vestmaktenes aksjon. Under det etterfølgende ordskifte kom stortingsmann Johan Ludwig Mowinckel med noen uttalelser som på ny gir oss innblikk i det fordekte spill bak kulissene. I sitt innlegg uttalte Mowinckel bl.a.: "Det som er av den største interesse for oss er jo snarest å få rede på hvordan Tyskland reagerer. Nå har vi jo fra første øyeblikk vi har drøftet den internasjonale situasjon, like fra september måned, ikke vært blinde for den mulighet at på et givet tidspunkt ville England fortsette der hvor det sluttet den siste krig." Og litt lenger nede i innlegget sier han "Det som nå sterkest melder seg er som sagt spørsmålet om vår egen stilling til det som skjer.

Og for å kunne bedømme det nærmere bør vi søke så snart som mulig på få en føling med Tyskland. Vi var allerede i september måned klar over at hva der enn skjedde, nå taler jeg for absolutt lukkede dører, så kunne vi ikke komme i krig med England. Vi kunne ikke komme i krig på den side ." Den som leser disse ordene og samtidig husker hva som var blitt uttalt under møtet i utenrikskomitéen den 31. august 1939, vil forstå at Mowinckel med sine uttalelser ovenfor bl.a. siktet til utenriksminister Kohts, stortingsmann Anderssen-Ryset og sitt eget innlegg under det sistnevnte, inntil 1945, omhyggelig hemmeligholdte møte. De angjeldende sitater har vært referert tidligere - de bør leses to ganger.

I det åpne stortingsmøte 8. april hvor Koht gikk til bekjennelse om at han tre dager før hadde mottatt Vestmaktens "særs gremelige noter av 5. april", Kohts senere karakteristik, kom utenriksministeren med følgende åpenhjertige anførsler. "Eg skal ikkje seia mange orda om tankeføringa i det aktstykke eg no har læsi opp" Koht sikter her til Vestmaktens noter av 8. april "det ligg klart i dagen at det er ingen logisk samanheng mellom klaga over den tyske krigsførsla mot nøytral skipsfart og tiltaket til å stanse vareførsel til Tyskland i nøytralt område. Både det eine og det andre er krenkingar mot eit nøytralt land og det eine som det andre let seg berre forsvara med at ein har makta til det. Når Vestmaktene seier at dei bryt folkeretten fordi dei vil vinne siger for denne same folkeretten, så er det lett å sjå kvaslags moral det er som her blir nytta. Vestmaktene fører krigen inn på norsk område fordi dei meiner at dei dermed lettare skal vinna krigen. Det er den greie samanhengen med dette tiltaket, nemlig mineutlegninge. Hvordan de øvrige stortingsrepresentantene så på Vestmaktens mineutlegningsaksjon 8. april får vi rede på ved å lese hva flere av dem uttalte i det hemmelige stortingsmøtet samme dag. Alle som én gav uttrykk for indignasjon og at de var klar over at det var Vestmaktens uteskende politikk før 9. april som hadde ført oss inn i krigen. Stortingsmann Ivar Lykke uttalte: "Jeg har lenge skjønt, og det har vi vel alle sammen, at det brygget opp noe på Vestmaktens side, og som utenriksministeren meget riktig og kanskje litt kynisk sa det, så er det vel de at det gjaldt for dem å få en krigsskueplass et annet sted enn den ubevegelige de har nå. Det har de altså oppnådd på be-

kostning av - jeg hadde nær sagt - av meget sterke sympatier i Norge. Det er ikke mange som forstår at England vil la Norge vederfares det som vi idag ser, for det er nemlig en så eklatant tilsidesettelse av Norges suverenitet som vi i det hele kan tenke oss." Stortingsmann Gabriel Moseid uttalte: "Jeg er selv sagt enig i at når en av de krigførende har krenket vår nøytralitet og lagt miner ut i vårt farvann, så er det vår plikt og vår rett å gjøre hva vi kan for å få dem fjernet. Det er ihvertfall det eneste som muligens vil beskytte oss imot at den annen part tar tilsvarende eller andre verre skritt overfor vår nøytralitet." Stortingsmann Jacob Vik uttalte: "Uansett hvor vår sympati er plasert hos de krigførende, så må vi ikke av hensyn til selv og vergingen av vår nøytralitet uten videre tåle, at en av de krigførende parter uten videre legger miner i vårt farvann og stenger det ikke bare for de krigførende, men også for vår ordinære kysttrafikk. Det er et slikt overgrep overfor folkeretten at de som har lagt miner ned, heller ikke for alvor kan vente at vi kan tåle dette, efter alt vi har sagt om at vi vil holde oss nøytrale, og hvis ikke Norge straks tar åtgjerder her, så kan en føle seg temmelig trygg på at den annen part tar represalier, og de kan ikke være langt borte. La oss da gjøre hva vi kan for at mistroen og motviljen mot mineutlegningen blir plasert der den bør være, og ikke mot vårt folk og land."

Stortingsmann Rasmus Førre uttalte bl.a.: "Man er vel ikke i tvil om at det som England i første rekke spekulerer på, det er å få Norge og Sverige inn i krigen. Jeg leste opp under trontaledebatten hva Churchills bok "Verdenskrigens Historie" forteller om hvilke planer de allierte hadde under verdenskrigen, om eventuelt å krenke flere nøytrale lands nøytralitet for å få en benvei til seieren, som det heter. Jeg skal ikke gjenta sitatene av dette, kun det siste, og det synes jeg er typisk for det som skjer idag, og har ingen som helst forbindelse med de mange påskudd som notene inneholder. Efter å ha nevnt "Skulle vi vende oss mot Nederland, Danmark, Norge og Sverige eller mot Hellas, Bulgaria og Romania" osv. sier han tilslutt: "Det er bare på denne bakgrunn man får et riktig bilde av alle planene om å ta en benvei til seieren ved hjelp av plutselige og uforutsette manøvrer. Derfor mener jeg at vi ikke skal se på England på annen måte enn på de andre stormakter.. Vi må, som det så ofte blir fremholdt, innstille oss

på en absolutt lik opptreden enten det gjelder England, Tyskland, Russland eller andre stater. Og vi kan ikke se bort fra at vi kanskje allerede idag eller inatt eller imorgen har tilsvarende aksjoner fra andre land. Kanskje først og fremst fra Tyskland. I anledning det sistnevnte innlegg under ordskiftet i Stortinget 8. april, kan det være på sin plass å stille følgende spørsmål: Ville Norges stilling internasjonalt sett, blitt så meget dårligere om våre myndigheter natten til 9. april hadde fulgt pasifisten Førres råd - med andre ord å velge den samme politiske linje som regjeringen i Danmark inntok den 9. april? Dette er et hypotetisk spørsmål som man ikke godt kan uttale noe sikkert om, men at Norge fra et folkerettslig synspunkt, ville ha stått sterkere hvis regjeringen hadde valgt en slik linje kan det vel ikke være tvil om. I så fall ville vi sannsynligvis også unngått flesteparten av de tragiske hendelser vi opplevde under okkupasjonen, som skyldtes de ulovlige sabotasjeaksjoner, som vi også opplevde, hvorav de fleste ble begått av villedede unge menn med eksilregjeringens mer eller mindre stilltiende godkjennelse. Både dengang og senere har mange innsiktsfulle nordmenn inklusive kjente folk innenfor Hjemmefronten gitt uttrykk for at sabotasjeaksjonene var nødvendige og direkte skadelige for norske interesser. Jf. bl.a. oppropet fra en rekke fremstående menn i Oslo-området 15. april 1940, og et tilsvarende opprop fra borgere i Drammensdistriktet i 1943. Det bør også nevnes at en så kyndig mann som professor dr. juris. Johannes Andenæs har tatt avstand fra visse sider av Hjemmefrontens virksomhet under okkupasjonen og betegnet dem som folkerettsstridige, hva de selvfølgelig også var. Jeg kan ikke godt avslutte utdragene fra stortingsdokument nr. 5. for 1945 uten å ta med hva utenrikskomitéens formann uttalte i det hemmelig stortingsmøtet 8. april 1940. Daværende stortingspresident Hambro uttalte bl.a.: "Det som i dette øyeblikk i første rekke og dypest beskjefter våre sinn er ikke de enkelte detaljer ved det som er hendt, men det er selve spørsmålet om krig eller fred, spørsmålet om hvorvidt Norge fortsatt skal søke å bevare sin nøytralitet til begge sider, eller om Norge - som det populært vil hete - skal velge sitt parti. Jeg har i utenrikskomitéen gitt uttrykk for den oppfatning at det må og skal være målet for vår utenrikspolitikk å bevare Norges nøytralitet." Før jeg gjengir resten av innlegget, vil det være naturlig å minne om at det var Hambro som i sin egen-

skap av Stortingspresident 8. september 1939 kom med den forpliktende erklæring "å trygge og sikre den Norges strenge nøytralitet, som Deres Majestet har kunngjort vil være ledemotivet for dette Stortings arbeid." Men denne uttalelse var nu tilsynelatende ikke lenger bindende for ham, for i fortsettelsen av sitt innlegg i det hemmelige stortingsmøtet 8.4.1940 uttalte Hambro: "men jeg vil føye til at det har såvidt jeg forstår i komitéen og også hos regjeringen vært enstemmighet om den ting at Norge ikke kan ut fra sine praktiske og materielle interesser, tenke seg den mulighet å komme i krig mot England, og all den stund det også er regjeringens og utenriksministerens endelige politikk, innebærer det en sterk oppfordring til oss i alle handlinger og i alle uttalelser vi avgir på det nåværende tidspunkt, å være til det ytterste varsomme med å irritere den part som vi mener oss umulig å kunne gå imot. Og jeg må åpent tilstå at jeg ble noe smertelig overrasket over at utenriksministeren for åpne dører her i ettermiddag brukte ganske sterke uttrykk om Vestmaktens moral, og karakteriserte deres opptreden i denne sak på en måte som vi naturligvis alle er hjertelig enig i, men som først og fremst var overflødig, og som for det annet på dette tidspunkt både skaper vanskeligheter for oss når det gjelder å komme til ordet i pressen i England og dessforuten skaper en enda mere ladet atmosfære når vi skal forhandle om de ting som vi allikevel er nødt til å forhandle om, nemlig om mineutlegningen eller i verste fall om eventuell militær bistand fra Vestmaktene." Som det fremgår av dokumentasjonen og ikke minst av innholdet av det tyske memorandum av 9. april som tidligere har vært referert, var det i virkeligheten Vestmaktene og ikke Tyskland som i april-dagene i 1940 måtte ansees som Norges fiender. At de innviede politikkerøfra første stund har vært klar over dette, og at de derfor også har vært klar over det grandiose politiske bedrageri som de dengang var med på å gjennomføre, gir utdragene fra de siterte aktstykker det uomstøtelige bevis for.

P.S.

Som materiale under utarbeidelsen av den foregående fremstilling har jeg gjort bruk av følgende kilder:

Jens Rolfsen: Opptakten til 9. april

Johan Scharffenberg: Norske Aktstykker til Okkupasjonen
forhistorie

Stortingsdokument nr. 6, 5 og 2 for 1945

Undersøkelseskommissjonens innstilling med bilag

Winston Churchill: Den Annen Verdenskrig, bind 1

T.K. Derry: Det britiske felttog i Norge 1940

Victor Mogens: Krigens År 1940

Altmarksaken, en publikasjon utgitt av ...
Utenriksdepartementet

Norges Sjøkrig 1940-1945, bind 1 ved orlogskaptein
E.A. Steen

Halvdan Koht: For Fred og Fridom i Krigstid 1939-1940

Trygve Lies Krigsmemoarer

C.J. Hambro: 7. juni - 9. april - 7. juni

samt diverse avisartikler. *inilke 2 23*